

Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.): історіографія та джерела дослідження

У статті проаналізовано історіографічні надбання, систематизовано і класифіковано джерела досліджуваної проблеми – державна політика щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР) (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.). Історіографію проблеми висвітлено за групами (історико-педагогічна історіографія – українська, радянська, сучасна російська; історіографія інших наук (історія України, галузеве управління тощо) і визначеними періодами.

Ключові слова: історіографія історико-педагогічного дослідження, джерельна основа, диференціація організації та змісту шкільної освіти, державна політика, УРСР.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Нині в умовах суспільно-політичних, культурологічних та освітніх змін в Україні відбувається переосмислення теоретико-методологічних засад історико-педагогічної науки. Історіографічний метод, що передусім допомагає виявити ступінь дослідженості проблеми і дає змогу визначити мету, завдання, наукову новизну дослідження, став основою наукових історико-педагогічних розвідок. Зазначимо, що цей метод як загальнотеоретичний підхід до здійснення історико-педагогічних пошуків обґрунтував український учений Н.М.Гупан: «У вузькому розумінні – це історіографія окремої проблеми, наприклад розвитку школи, освіти, педагогічної думки тощо або аналіз досліджень певного хронологічного періоду (декількох десятиріч, століття)» [1, с.7–8].

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті – схарактеризувати історіографічні надбання та класифікувати джерела досліджуваної нами проблеми – державна політика щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в УРСР (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу... Відразу наголосимо, що вивчення історіографії будь-якої історико-педагогічної проблеми великого періоду, зокрема понад п'ятдесят років, потребує особливого підходу, а саме розподілу виявлених праць на джерельні та історіографічні. Деякі з них розглядаємо водночас як історіографічні і як джерела з досліджуваної проблеми. Окрім цього, **історіографію проблеми** висвітлюємо за групами: історико-педагогічна історіографія та історіографія інших наук (історія України, галузеве управління тощо). Відповідно в історико-педагогічній історіографії виділяємо періоди, а також аналізуємо її за групами: українська, радянська, сучасна російська.

Умовно історіографію розглядуваної проблеми ділимо на два періоди: I – 40-ві – 80-ті роки ХХ ст.; II – 1990 р. – донині. Підкреслимо, що перші спроби осмислити процесуально-змістові аспекти шкільної політики робили їх сучасники.

Перший період вирізняється неоднозначністю. Учені, які творили в умовах формування та утвердження тоталітарного режиму в 30-х–першій половині 50-х років, сталінської системи цензури, змушені були писати праці на засадах марксистсько-ленінської методології, партійно-класового підходу, тому вони й мали суто ідеологічне забарвлення (Бухало С. Освіта на Радянській Україні, 1945; Грищенко М.М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади, 1948) [3; 7]. Зазначимо, що в цей період перестає існувати українська, а формується радянська офіційна історико-педагогічна історіографія, зокрема стосовно шкільної політики, що не передбачала її об'єктивного висвітлення.

Певною мірою окресленої проблеми торкалися радянські вчені у другій половині 50–80-х років у працях щодо розвитку освіти і школи (Грищенко М.М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР, 1957; Бондар А.Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967), 1968; Бондар А.Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади, 1968; Грищенко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965), 1966 та ін.) [8; 3; 2; 6]. Усі вони написані на основі марксистсько-ленінської методології, зокрема періодизації, в основу якої лягла історія комуністичної партії. Однак з початком «хрущовського» періоду спостерігалися певне послаблення ідеологічного тиску, загальна тенденція подолання культу особи Сталіна, що певною мірою позитивно вплинуло на українську педагогічну думку, яка все-таки залишалася складовою радянської.

Розглянемо найбільш значущі праці в руслі досліджуваної проблеми даного періоду. У 1966 р. побачила світ монографія М.С.Грищенка «Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965)». Розвиток школи в УРСР на основі закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» він оцінює як новий етап в історії радянської

школи, зокрема наводить різні статистичні дані, характеризує нові навчальні плани і програми тощо. У зазначеній праці розвиток шкільної освіти в Україні не розглядається крізь призму її диференціації.

Акцентуючи увагу на розвиткові виховання в Україні у 1917–1967 рр., А.Д.Бондар у праці «Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967)» (1968) виключно позитивно аналізує зміни в шкільній освіті 30–50-х років, різні партійні постанови, які спричинили уніфікацію української системи освіти в радянську. Характерно, що поряд з інформативним матеріалом про зміст закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» А.Д.Бондар виділяє зміни в структурі, змісті й організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Особливу увагу звертає на творчі пошуки вчителями ефективних форм і методів навчання та виховання учнів (досвід липецьких педагогів раціональної організації уроків; досвід учителя математики Кіровоградської середньої школи №6 О.О.Хмури та ін.). В цілому позитивно оцінюючи державну шкільну політику 1956–1964 рр., учений визначив причини її згорання і прийняття постанови «Про часткову зміну трудової підготовки в середній загальноосвітній школі» (1966), а саме: невинуватість масового запровадження виробничого навчання й передача загальноосвітній школі професійної підготовки учнів; незадоволення батьків масовим запровадженням виробничого навчання [3, с.172–173].

Варто наголосити також, що саме в 1988 р. журнал «Советская педагогика» опублікував написану ще в 1956 р. статтю В.О.Сухомлинського «К вопросу об организации школ-интернатов» та його лист М.С.Хрущову, датований 1958 р. Вони не були надруковані за життя педагога, бо містили критичні оцінки щодо державної освітньої політики, прогнозованих змін Законом про школу 1958 р. [20; 21]. Названі праці розглядаємо як джерела.

Отже, у наведених наукових розвідках радянської доби, написаних на засадах марксистсько-ленінської методології, певною мірою висвітлюються ті чи інші аспекти досліджуваної проблеми в ракурсі гіпертрофованого прославляння успіхів радянської влади в галузі освіти. Проте узагальнюючої праці про розвиток шкільної освіти в Україні крізь призму її диференціації не було створено. Загалом у наукових розвідках радянської доби за відсутності інтелектуальної свободи шкільна політика об'єктивно не аналізувалася. Передусім це пояснюється тим, що критичний аналіз освітньої політики радянського уряду не відповідав традиціям радянської системи. Саме тому до надбань державної освітньої політики в контексті звеличення ролі КПРС віднесено такі негативні тенденції, як централізація в управлінні, регламентація, уніфікація, ідеологізація, русифікація, радянська навчально-виховного процесу, змісту освіти та ін. Водночас вони мають наукову цінність, оскільки містять значний фактичний матеріал, зокрема про типи навчальних закладів та зростання їх мережі, охоплення учнів освітою, зміст навчальних планів, програм, організацію навчально-виховного процесу в УРСР тощо.

І лише на початку 90-х років (II період) у контексті національного відродження, проголошення незалежності України з'явилися історико-педагогічні праці вчених (О.В.Адаменко, Л.Д.Березівська, Н.П.Дічек, С.Т.Золотухіна, Н.А.Калініченко, І.В.Зайченко, С.М.Лобода, О.Б.Петренко, О.І.Пометун, Н.С.Побіренко, О.В.Попова, О.Я.Савченко, А.А.Сбруєва, О.В.Сухомлинська та ін.), які змогли об'єктивно осмислювати шкільну політику радянської доби в Україні.

У руслі нашого дослідження важливою є кандидатська дисертація Т.В.Вожегової «Проблема індивідуалізації і диференціації початкового навчання у вітчизняній дидактиці 50–90-х років ХХ ст.» (2008). Автор уперше в українській історіографії висвітлила особливості, шляхи і способи науково-педагогічного забезпечення індивідуалізації та диференціації початкового навчання у вітчизняній дидактиці 50–90-х років ХХ ст., на її думку, періоду інтенсивних пошуків шляхів розв'язання проблеми індивідуалізації і диференціації початкового навчання й істотних досягнень у її розробці. Цінним є те, що Т.В.Вожегова визначила понятійно-категоріальний апарат дослідження проблеми індивідуалізації та диференціації початкового навчання; розглянула гносеологічні аспекти цієї проблеми в історії педагогічної думки; на основі аналізу науково-теоретичних та методичних праць учених і практиків виявила досягнення у розв'язанні проблеми індивідуалізації та диференціації початкового навчання та загальні тенденції її розвитку в вітчизняній дидактиці другої половини ХХ ст.; узагальнила та систематизувала підходи вчених 50–90-х років ХХ ст. щодо розробки науково-педагогічного забезпечення індивідуалізації та диференціації початкового навчання. Зокрема, вона довела, що новим явищем диференціації в Україні 50–70-х років ХХ ст. стала поява значної кількості шкіл і класів з поглибленим вивченням деяких предметів, шкіл з викладанням низки предметів іноземною мовою, класів і груп вирівнювання. Дослідниця виявила, що у практиці передових шкіл (Павлівська, Сахнівська школи, школа №76 м. Дніпропетровська тощо) активно нагромаджувався досвід здійснення індивідуалізації та диференціації навчання молодших школярів.

Т.В.Вожегова з'ясувала, що практики початкових шкіл 80-х років стали більш властиві не тільки форми внутрішньокласної, а й різні форми зовнішньої індивідуалізації та диференціації навчання: школи і класи вирівнювання, поглибленого вивчення різних шкільних предметів; музичні, спортивні, художні та інші класи в школах продовженого дня; позакласні заняття за інтересами тощо. На основі аналізу державних документів науковець певною мірою торкнулася досліджуваного нами питання [5].

З огляду на окреслену проблему заслуговує на увагу докторське дослідження О.Б.Петренко «Гендерний вимір шкільної освіти в Україні (XX століття)» (2010), де вчена висвітлила гендерну освітню політику радянського уряду. Вона визначила особливості організації навчально-виховного процесу, змісту навчальних планів, програм, навчальної літератури, форм і методів навчання та виховання з позицій урахування гендерних особливостей учнів. Важливими є її висновки про особливості запровадження та організації роздільного навчання хлопців і дівчат у школах УРСР у 1941–1954 рр., зокрема про відмінності в організації навчального процесу в жіночих та чоловічих школах, що найбільше виявлялися у викладанні предметів гуманітарного та природничого циклу, військової і фізичної підготовки, у введенні окремих предметів у жіночих школах (педагогіка, стенографія, рукоділля) [13].

Таким чином, історико-педагогічна історіографія немає цілісної, комплексної і системної праці про державну політику щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Україні радянської доби.

Окрім суто історико-педагогічної історіографії, ми звернулися до праць, дотичних до нашої проблеми, з інших наукових галузей для порівняння та оцінювання. Схарактеризуємо їх лише оглядово.

Вартими уваги є дисертації сучасних українських істориків, де вони розкривають з позицій сучасної історичної науки проблеми розвитку освітньої галузі в Україні, а саме: загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953) – Красножон Н.Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.), 2002) [11] та ін.; загальноосвітня школа в умовах національного відродження (кінець 80-х–початок 90-х років ХХ ст.): історико-політичний аспект – Кузнецова Л.В. Загальноосвітня школа України. Кінець 80-х–початок 90-х років (історико-політичний аспект), 1993) [12].

Так, Н.Г.Красножон показала втрати, яких зазнала школа УРСР у роки Великої Вітчизняної війни, та розкрила вплив суспільно-політичного чинника на зміст шкільної освіти [11]. Л.В.Кузнецова провела історико-політичне дослідження розвитку загальноосвітньої школи, обґрунтувала політичні передумови становлення національної освітньої системи як складової діяльності громадсько-політичних організацій та державних органів, визначила її результати в умовах національного відродження України наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. та уроки для сьогодення [12].

У цілому наведені історичні праці спираються на багату й різноманітну джерельну базу, вирізняються ґрунтовністю висвітлення історіографії, суспільно-політичних та соціально-економічних аспектів розвитку шкільної освіти в Україні. Проте вони присвячені лише окремим питанням розвитку шкільної освіти в Україні й не містять аналізу окресленої нами проблеми.

Українські дослідники у сфері державного управління висвітлили освітню політику, основні тенденції, періодизацію розвитку державного управління освітою в Україні у 1946–2001 рр. (Жабенко О.В. Особливості й тенденції державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр., 2003); розвиток системи управління освітою в Україні на різних етапах суспільно-політичного розвитку в ХХ ст. (Шульга Л.А. Система управління освітою в Україні на різних етапах суспільно-політичного розвитку в ХХ столітті, 2005) [9; 14].

Характеризуючи доробок науковців у галузі історичної науки, державного управління, вважаємо, що їхні праці передусім збагатили історіографію відповідних наук, а для історії педагогіки є цінними з фактологічного погляду та порівняння під час оцінювання тих чи інших освітніх змін.

У контексті досліджуваної проблеми звернемося до сучасної російської історіографії. Варто назвати праці російських учених, де вони аналізують державну шкільну політику Росії (Днепров Э.Д. Современная школьная реформа в России, 1998; Липник В.М. Школьные реформы в России: Очерк истории, 2000 та ін.) [15; 16].

Особливо цінними в руслі розглядуваної проблеми є історико-педагогічні дисертації російських учених, присвячені безпосередньо диференціації навчання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці (Певцова Е.А. Дифференциация обучения в педагогической теории и практике общеобразовательных учреждений (1917–1994), 1994; Резник А.В. Дифференциация обучения в истории отечественной педагогики (20-60-х гг. ХХ в.), 2005; Кувшинова Г.А. Дифференциация обучения в отечественной педагогике (1946–1991), 2006).

Так, О.О.Певцова ґрунтовно висвітлила різні аспекти та генезу проблеми диференціації навчання в дослідженнях російських і зарубіжних учених 1917–1994 рр. і розкрила суть диференціації навчання в сучасних концепціях учених. Наукова новизна її дисертації полягає в тому, що на основі аналізу розвитку вітчизняної педагогіки виявлено основні фактори, тенденції та періоди становлення диференційованого підходу і схарактеризовано сучасний період вирішення проблеми диференціації навчання крізь призму інноваційної політики Російської Федерації [18].

Г.А.Кувшинова проаналізувала зміст загальної середньої освіти другої половини ХХ ст. в контексті диференціації навчання; схарактеризувала передумови, що сприяли успішному здійсненню диференціації навчання в загальноосвітніх закладах; розкрила суть і наукову значущість теоретичних і практичних підходів вітчизняних учених-педагогів до здійснення диференціації навчання в досліджуваній період; обґрунтувала періоди генези ідеї диференціації навчання крізь призму її запровадження у практику вітчизняної загальноосвітньої школи [12].

А.В.Резник простежила розвиток ідеї диференційованого навчання у вітчизняній педагогіці ХХ ст.; системно проаналізувала проблеми диференційованого навчання (школи, їх типи, програми, навчальні плани, паралелі, класи, групи в середині класів, особистість) у 20–60-х роках ХХ ст.; виявила вплив диференційованого навчання на розвиток радянської школи; показала можливості використання досвіду диференційованого навчання радянської школи в сучасній освітній практиці [19].

Як бачимо, російські вчені вивчають державну освітню політику, висвітлюючи вплив основоположного законодавства на розвиток російської освіти. Розглянуті праці російських учених є важливими для нашого дослідження з погляду фактологічного матеріалу, виявлення оцінок щодо тих чи інших освітніх змін, зокрема диференціації організації та змісту шкільної освіти.

Отже, історіографічний аналіз основної дібраної і систематизованої літератури з теми дослідження за групами (історико-педагогічна історіографія – українська, радянська, сучасна російська; історіографія інших наук) дав можливість зробити такі висновки:

– нині в українській та російській історіографії немає цілісної праці про державну політику щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в УРСР;

– в українській історико-педагогічній історіографії відсутні узагальнюючі праці, присвячені розглядуваній проблемі;

– у працях російських учених про шкільну політику в Росії радянської доби не розглядаються такі проблеми: вплив радянської державної політики на розвиток української школи, зокрема її організації на засадах диференціації; ідеї українських радянських педагогів щодо диференціації шкільної освіти; особливості організації її диференціації за національним критерієм та ін.

Джерельною основою розв'язання цих та інших наукових проблем насамперед є опубліковані та неопубліковані писемні джерела, класифіковані за родово-видовим принципом (класифікаційну схему запропонували історики Я.Калакура, І.Войцехівська, Б.Корольов, С.Павленко, М. Палієнко) [10, с.116–117], а саме:

– **документальні джерела:** інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови, резолюції державних структур (ЦК ВКП (б), ЦК КПРС, ЦК КП України, РНК СРСР, РНК УРСР, Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР) та реалізаторів державної освітньої політики – Народного комісаріату освіти УРСР, Міністерства освіти УРСР; опубліковані звіти керівних органів освіти, збірники учительських з'їздів, освітянських нарад, де обговорювалися змістові та процесуальні аспекти досліджуваної проблеми;

– **оповідні джерела:** праці монографічного характеру, брошури, твори наукового і навчального характеру, публіцистика розглядуваного періоду;

– **періодична преса:** «Комуністична освіта» (1931–1941), «Радянська школа» (1945–1991), Бюлетень НКО УСРР (1922–1934), Збірник наказів НКО УРСР (1936–1939), Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР (1939–1961), Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР (1962–1988) та ін.

Водночас у ході висвітлення досліджуваної проблеми плануємо використовувати *нарративні джерела*, до яких відносимо наведені вище і коротко проаналізовані історіографічні джерела (сучасні монографії, дисертації, статті тощо).

Висновки... Отже, історіографічний пошук показав, що комплексно державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в УРСР в обраних нами хронологічних межах не вивчалась і потребує на основі систематизованої і класифікованої джерельної бази подальшого дослідження, переосмислення, нової оцінки, про що висвітлюватимемо в наших публікаціях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
2. Бондар А. Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади / А. Д. Бондар // Укр. іст. журн. – 1967. – № 11. – С. 23–33.

3. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967) / А. Д. Бондар. – К. : вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 226 с.
4. Бухало С. Освіта на Радянській Україні / С. Бухало. – К. : Укр. держ. вид-во, 1945. – 15 с.
5. Вожегова Т. В. Проблема індивідуалізації і диференціації початкового навчання у вітчизняній дидактиці 50–90 рр. XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Т. В. Вожегова. – Луганськ, 2008. – 20 с.
6. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко. – К. : Рад. шк., 1966. – 230 с.
7. Гриценко М. М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади / М. М. Гриценко. – К. : Рад шк., 1948. – 76 с.
8. Гриценко М. М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Гриценко // Розвиток нар. освіти і пед. науки в Укр. РСР 1917–1957 : наук. зап. Сер. Педагогіка. – К. : Рад. шк., 1957. – Т. 4. – С. 5–135.
9. Жабенко О. В. Особливості й тенденції державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. В. Жабенко. – К., 2003. – 20 с.
10. Калакура Я. С., Історичне джерелознавство / Я. С. Калакура, І.Н.Войцехівська, Б. І. Корольов, С. Ф. Павленко, М. Г. Палієнко. – К. : Либідь, 2002. – 486 с.
11. Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. Г. Красножон. – К., 2002. – 17 с.
12. Кузнецова Л. В. Загальноосвітня школа України. Кінець 80-х-початок 90-х років (історико-політичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. В. Кузнецова. – К., 1993. – 25 с.
13. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Б. Петренко. – К., 2011. – 43 с.
14. Шульга Л. А. Система управління освітою в Україні на різних етапах суспільно-політичного розвитку в XX столітті / Л. А. Шульга // Вісник НАДУ. – 2005. – Вип. 3. – С. 442–447.
15. Днепров Э. Д. Современная школьная реформа в России / Э. Д. Днепров. – М. : Наука, 1998. – 464 с.
16. Липник В. Н. Школьные реформы в России : очерк истории / В. Н. Липник. – Спб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 83 с.
17. Кувшинова Г. А. Дифференциация обучения в отечественной педагогике (1946–1991) : автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. А. Кувшинова. – Владикавказ, 2006. – 22 с.
18. Певцова Е. А. Дифференциация обучения в педагогической теории и практике общеобразовательных учреждений, период 1917–1994 гг. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Певцова Елена Александровна. – М., 1994. – 172 с.
19. Резник А. В. Дифференциация обучения в истории отечественной педагогики (20–60-х гг. XX в.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. В. Резник. – Карачаевск, 2005. – 172 с.
20. Сухомлинский В. А. В Центральный Комитет КПСС тов. Хрущеву Н. С. / В. А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1988. – № 3. – С. 97–102.
21. Сухомлинский В. А. К вопросу об организации школ-интернатов / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1988. – № 12. – С. 82–88.

Анотація

Л.Д.Березовская

Государственная политика по дифференциации организации и содержания школьного образования в Украинской Советской Социалистической Республике (конец 30-х – 80-е годы XX в.): историография и источники исследования

В статье анализируются историографические наработки, систематизируются и классифицируются источники исследуемой проблемы – государственная политика по дифференциации организации и содержания школьного образования в Украинской Советской Социалистической Республике (УССР) (конец 30-х – 80-е годы XX в.). Историография освещается по группам (историко-педагогическая историография – украинская, советская, современная российская; историография других наук (история Украины, отраслевое управление) и определенным периодам.

Ключевые слова: *историография историко-педагогического исследования, источники как основа исследования, дифференциация организации и содержания школьного образования, государственная политика, УССР.*

Summary

L.D.Berezovskaya

Government Policy in the Differentiation of Organization and Content of School Education in the Ukrainian Soviet Socialist Republic (Late 30-s – 80-s of the XX Century): Historiography and Research Sources

In the article historiographical developments are analyzed, the sources of the investigated problem are systematized and classified – the state policy in the differentiation of organization and content of school education in the Ukrainian Soviet Socialist Republic (USSR) (end of 30th – 80th years of the XX century.). Historiography

problems are displayed in groups (historical and pedagogical historiography – Ukrainian, Soviet and modern Russian; historiography of other sciences (history of Ukraine, branch management) and in certain periods.

Key words: *historical and pedagogical research historiography, sources as base of research, differentiation of organization and content of school education, state policy, Ukraine.*

Дата надходження статті: «4» вересня 2013 р.

УДК 37.018.2

Г.В.БСЛАН,

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторантка
(м.Херсон)*

Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення

Стаття є стислим викладом результатів дослідження, присвяченого становленню та особливостям функціонування біографічного методу в сучасній історико-педагогічній науці. У статті представлено розгляд виникнення біографічного методу у соціологічній та філософській науках, показано історію терміна «біографічний метод» та його зміст крізь призму поглядів провідних вітчизняних і зарубіжних учених-соціологів. Автор аналізує витoki становлення біографічного методу як інструменту наукового дослідження персоналії, джерела біографічного матеріалу та їх найпоширеніші класифікації, передумови та специфіку використання біографічного методу у вітчизняному історико-педагогічному дискурсі.

Ключові слова: *біографія, біографія педагога, біографічний метод, історико-педагогічна наука.*

Розвиток сучасного українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації зумовили суттєві зміни пріоритетів і цінностей у сучасній педагогічній науці, характерною ознакою розвитку яких є синтез традицій, досвіду з інноваціями. Ці процеси спонукають до трансформацій сучасного науково-освітнього простору на основі дослідження генези національної педагогічної думки та діяльності української школи у дискурсі їх багатофакторного розвитку, з позицій синтезу різних методологічних підходів до їх вивчення. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання не лише про першоджерела української педагогічної думки, а й про відповідний інструментарій їх репрезентації в історико-педагогічному науковому ареалі.

Звернення до вивчення творчої біографії культурно-освітніх діячів, вчених, педагогів минулого та системного висвітлення їх педагогічних поглядів у контексті історичної епохи нині виступає популярним інструментом дослідження та реконструкції феноменів та фактів історико-педагогічної науки. Сучасні дослідники української педагогічної думки О.Адаменко, Н.Антонець, Л.Березівська, Н.Дічек, Н.Побірченко, Н.Сейко, О.Сухомлинська та ін. вводять до історико-педагогічного дискурсу нову інтерпретацію ідей та поглядів відомих та забутих вітчизняних педагогів і культурно-освітніх діячів різних історичних періодів, подаючи крізь призму вивчення їх творчої спадщини нові підходи до дослідження історико-педагогічних явищ минулого. «Для того, щоб персоніфіковано, системно окреслити розвиток національної педагогічної думки України як нелінійний, багатомірний процес якісних змін через творчі біографії педагогів, чий погляди, переконання, ідеї стали рушійною силою загального процесу розвитку педагогічної науки, – підкреслює О.В.Сухомлинська, – необхідно мати відповідний інструментарій» [9, с.5]. До переліку тих підходів і методів, які дозволяють науковцю здійснити системний аналіз історико-педагогічних явищ і феноменів певного часового проміжку, дослідниця відносить передусім біографічний метод. О.Сухомлинська визначає його як своєрідний спосіб опрацювання джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає як чинником його творчості, так і віддзеркаленням або ж творцем епохи. Провідною функцією цього методу в історико-педагогічній науці є пошук причин появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії та розкриття тих сутнісних, «знакових» моментів, які допомагають виявити певні закономірності у нагромадженні емпіричних фактів життєдіяльності тієї чи іншої персоналії [9, с.5].

Аксіоматичним є факт, що наукова біографія та творчий доробок особистості (персоналії) виступає не лише інтерпретацією його наукових рефлексій, педагогічних поглядів, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є своєрідним відбиттям соціальних процесів історичної епохи.

Відтак, виникає потреба систематизації, аналізу й узагальнення історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню наукової біографії вітчизняних педагогів та вчених в історичній ретроспективі з метою виявлення методологічних основ, провідних тенденцій та форм їх презентації в сучасному науковому просторі.